

UDK: 316.462:327
Biblid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 4, str. 391–411

Pregledni rad
Primljen 3. decembra 2018.
Odobren 17. decembra 2018.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1804391K>

Čija hegemonija? – svet u uslovima takmičenja za novu globalnu vladavinu

Marina T. KOSTIĆ¹

Apstrakt: Članak analizira odnos hegemonije i svetskog poretka u kome se hegemonija (shvaćena kao vođstvo određene države ili grupe država kroz pristanak ostalih, čime se ta moć reprodukuje), a ne sama promena rasporeda moći, pokazuje kao ključna za promenu svetskog poretka (shvaćenog kao uspostavljanje novog vođstva i pravila u svetu). To znači da promena u rasporedu moći ne znači nužno promenu svetskog poretka tj. vođstva i pravila ponašanja u međunarodnim odnosima, već da je za to potrebna i pobeda kontra-hegemonije – urušavanje stubova na kojima počiva postojeća saglasnost za vođstvo i stvaranje temelja nove saglasnosti. Kao što je delovanje SAD-a nakon Drugog svetskog rata, a zatim i Hladnog rata predstavljalo uspostavljanje i širenje američke hegemonije, tako se delovanje Rusije i Kine danas najbolje može razumeti i sagledati kroz koncept protiv-hegemonije. To uključuje tri elementa: težnju za reformama međunarodnih ustanova koje održavaju i dalje američku hegemoniju i stvaranje novih u kojima ne postoji američko učešće, rad sa elementima građanskog društva poput nevladinih organizacija, naučnih i drugih ekspertskih organizacija, medija ili crkve, kao i prevladavanje drugačijih načela uređenja međunarodnih odnosa. Osnovni teorijsko-metodološki pravac koji se koristi u radu je neomarksistički. Metode kojima se koristimo su pregled literature i analiza sadržaja.

Ključne reči: hegemonija, protiv-hegemonija, moć, međunarodne ustanove, svetski poredak.

¹ Autorka je istraživač-saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: marina@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodno ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” (br. 179029), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu u periodu 2011–2019. godine.

Hegemonija i protiv-hegemonija u neomarksističkoj paradigmi međunarodnih odnosa

Hegemonija i protiv-hegemonija se odnose na konsenzualno-legitimacijski deo održavanja ili promene svetskog poretka, za razliku od prisilnog koji se odnosi na upotrebu sile. Svrha primene koncepta hegemonije u proučavanju međunarodnih odnosa je bolje razumevanje kako se poredak (vođstvo i pravila) stvara, održava, a zatim dovodi u pitanje i menja. Hegemonija počiva na državnim institucijama, organizacijama građanskog društva i ideologiji. Sam koncept hegemonije ukazuje na odbacivanje neorealističke paradigme u smislu postojanja međunarodne anarhije i usvajanje teze o postojanju poretka kao vladavine dominantne grupe, države ili grupe država pomoću materijalnih i ideacionih elemenata hegemonije.² Takođe, za razliku od neorealizma, u ovom konceptu države nisu ni jedini ni najvažniji akteri, već su to i nadnacionalne i podnacionalne strukture. Materijalna dimenzija hegemonije ogleda se u polugama vlasti poput državnih institucija, ili međunarodnih institucija na globalnom nivou, a ideaciona u vladajućoj ideologiji koju dominantna grupa ili država zastupa. Kroz ove dimenzije vrši se i rekonstrukcija ili promena postojećeg poretka – bilo da je reč o unutrašnjem, bilo o svetskom poretku. Postojanje međunarodnog društva, slično građanskom društvu unutar država, važan je preduslov za vršenje svetske hegemonije, jer u njemu postoji dovoljan stepen institucionalizacije i međuzavisnosti da se hegemonija može uspostaviti i održavati. Pozivajući se na Gramšija, Nikola Prat (Nicola Pratt) navodi da „(c)ivilno društvo ne samo da je sfera kroz koju se hegemonija širi, već je i teren na kojem se otpor hegemoniji, ili protiv-hegemonski projekat, može formulisati”.³ Da bismo bolje razumeli ovu vezu najpre ćemo razmotriti same koncepte hegemonije, protiv-hegemonije i načine njene promene, kao i njihovu primenu i paralelu na međunarodnom nivou kroz uspostavljanje američke hegemonije i rusko-kineske protiv-hegemonije.

Hegemonija, protiv-hegemonija i transformacija vladajuće paradigme

Antonio Gramši (Antonio Gramsci), italijanski političar i teoretičar, smatra se onim koji je u centar razmatranja političke nauke stavio koncept hegemonije

² Nicola Pratt, “Bringing Politics Back in: Examining the Link between Globalization and Democratization”, *Review of International Political Economy*, Vol. 11, No. 2, May, 2004, p. 318.

³ Ibid.

naglašavajući značaj razlike između „građanskog društva” i „političke države” za održavanje poretka dominantne društvene grupe i reprodukciju njene političke moći.⁴ „Hegemonija je onaj neksus u kome se otkriva legitimacijski supstrat političkog poretka, koji je, opet shvaćen kao najvažnije jezgro reprodukcije političke moći”, navode Matić i Podunavac.⁵ Izvori ovog koncepta nalaze se u delima Karla Marksa (Karl Marx), a Gramši ih nalazi, da navedemo samo neke od njih, i u razmišljanjima Lenjina (Vladimir Ilyich Ulyanov), Amadea Bordige (Amadeo Bordiga) i Benedeta Kročea (Benedetto Croce). U *Sveskama iz zatvora* pisanim od 1929. do 1934. godine u zatvoru u Turi, a vođen posledicama najgore ekonomske krize koja je tada pogađala kapitalistički svet, Gramši pravi suštinsku razliku između dominacije zasnovane na moći kao snazi i „dirigovanja” tj. praktikovanja te moći u vidu vođstva (hegemonije).⁶ U neoliberalnoj paradigmi ovaj koncept bi se mogao porediti sa konceptom „meke moći” i razlikom koja postoji između nje i moći kao „tvde moći”.

Gramšijevi zaključci o razlozima zbog kojih nije došlo do revolucije proleterijata u Italiji, već u Rusiji, potiču iz stavova Bordige, lidera Komunističke partije Italije u to vreme o tome da se revolucija u Rusiji odigrala u posebnim uslovima u kojima feudalnu aristokratiju još uvek nije bila porazila kapitalistička buržoazija, zbog čega se primer revolucije boljševika ne može porediti sa uslovima na Zapadu. Zbog toga je Bordigino pitanje bilo kako

(...) napasti modernu buržoasku državu koja, sa jedne strane, ima svoja sredstva potkupljivanja i zavođenja proleterijata i sa druge strane može da se brani na polju oružane borbe efektivnije nego što je to mogla carska autokratija (u Rusiji). Ovaj problem nije igrao ulogu u istoriji Ruske komunističke partije.⁷

Pored ovog zapažanja, značaj za formulisanje koncepta hegemonije kod Gramšija imao je i Kroče, italijanski filozof, političar i istoričar, koji je skrenuo pažnju na značaj kulturnih i intelektualnih činjenica u istorijskom razvoju, na funkciju velikih intelektualaca u organskom životu građanskog društva i države, na momenat hegemonije i saglasnosti kao neophodnih oblika određenog istorijskog bloka.⁸ Suštinsko pitanje za Gramšija je bilo zašto revolucije u Zapadnoj Evropi nisu

⁴ Milan Matić, Milan Podunavac, *Politički sistem: teorije i principi*, drugo izdanje, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1997, str. 89.

⁵ Ibid., str. 98.

⁶ Više u: Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (eds), *Selection from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, The Electric Book, London, 1999.

⁷ Ibid., p. 112.

⁸ Ibid., p. 209.

uspešne.⁹ A odgovor je pronašao u elementima saglasnosti kojima se postojeći poredak održava u konceptu „integralne države”, koja obuhvata „političko društvo” – ili diktaturu, ili aparat sile koji dovodi mase ljudi u saglasnost sa određenom vrstom proizvodnje i određenom ekonomijom u datom momentu – i građansko društvo, koje čine tzv. građanske organizacije poput crkve, sindikata, škola, pa čak i intelektualaca.

Organizacije građanskog društva obavljaju funkciju hegemonije koju dominantna grupa praktikuje kroz društvo, dok političko društvo (ili država) obavlja funkciju direktne dominacije kroz državni aparat i vladu. Gramši navodi da se suprematija jedne društvene grupe manifestuje na dva načina: kao dominacija i kao intelektualno ili moralno vođstvo (hegemonija). Društvena grupa *vodi* one grupe koje su joj naklonjene i saveznici (što je koncept blizak konceptu kod Lenjina), dok *dominira* antagonističkim grupama, koje teži da ukine ili podredi, čak i korišćenjem oružane sile. Pojedina društvena grupa čak i pre osvajanja vlasti može i mora da vodi ostale, a kada dođe na vlast ona postaje i dominantna uz nastavak vođstva.¹⁰ Ono što Gramši dokazuje je da u praktikovanju političkog vođstva ili hegemonije društvena grupa ne treba da se oslanja samo na moć i materijalnu silu koje pozicija vlasti donosi, već treba da uspostavi mehanizam svoje intelektualne, moralne i političke hegemonije koju će praktikovati kroz „liberalna” sredstva, odnosno ustanove građanskog društva, i ostvariti tzv. moć privlačenja, kako je Gramši naziva. Prema Igltonu (Terry Eagleton)

Hegemonija za Gramšija znači različite tehnike kojima vladajuća klasa osigurava saglasnost svojih potčinjenih da se njima vlada; i iako je ideologija svakako deo procesa on uključuje i mnogo drugih mera takođe.¹¹

Koncept hegemonije se, dakle, odnosi na to kako grupa (klasa ili partija) sprovodi uticaj nad ostalim grupama, i to na takav način da je one slede u ostvarivanju njenih zamisli. Ovako shvaćena hegemonija pomaže održavanju date grupe na vlasti, koja pored prisilnih sredstava odnosno sredstava dominacije, svoju vlast održava i na bazi pristanka velikog broja onih nad kojima se ta vlast sprovodi. Dakle ovako zasnovana vlast jedne grupe jedino se stvaranjem protiv-hegemonije u „podređenim grupama”, odnosno stvaranjem novog hegemonističkog bloka može pobediti i promeniti.

Protiv-hegemonija se naziva još i alternativnom hegemonijom, koja se preduzima radi osvajanja vlasti, a takođe nastaje i sprovodi se kroz organizacije

⁹ Franziska Böhm, *Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory*, Lund University, Lund, 2018, p. 27.

¹⁰ Ibid., p. 211.

¹¹ Terry Eagleton, *Ideology*, Routledge, London, 2014, p. 13.

građanskog društva pridobijajući određene grupe za novo vođstvo i pravila ponašanja tj. poredak. Utoliko je za promenu potrebno trajnije delovanje kroz organizacije građanskog društva kako bi kompromitovale postojeće i pridobile saglasnost za novo vođstvo i pravila. Cilj protiv-hegemonije je da dovede do transformacije poretka, dok se sam proces promene može sagledati kroz proces promene naučne paradigme koji opisuje Tomas Kun (Thomas Kun) u delu *Struktura naučne revolucije*.¹² Naučna revolucija bi se u ovom slučaju izjednačavala sa procesom političke revolucije (sama promena paradigme), koja počinje otkrićem određene nekonzistentnosti u vladajućoj naučnoj paradigmi. Tada nastupa kriza vladajuće paradigme koja se može rešiti na jedan od tri načina: 1) tako što će dominantni akter uspeti da reši problem koji je izazvao krizu i ponovo učvrsti svoju vladajuću poziciju; 2) transformacijom paradigme ili institucija; ili, na kraju, 3) revolucijom tj. odbacivanjem postojeće paradigme i zamenom novom.¹³ U današnjem svetskom poretku svetska ekonomska kriza od 2008. godine bi predstavljala krizu paradigme, a mere štednje i protekcionističke mere se mogu smatrati pokušajem da dominantni akteri održe vladajuću paradigmu. Predlozi za reformu međunarodnih finansijskih institucija predstavljaju pokušaj da se paradigma transformiše i prilagodi novim uslovima, a postojeći građanski antiglobalistički i antisistemski protesti pokušaj da se ona promeni. Ako se uspostavi novi istorijski blok (kohezija raznih društvenih grupa i njihovo jedinstvo) koji smatra ideologiju „podređenih” grupa kao zdravorazumsku ili normalnu, postojeći hegemon se može jedino osloniti na prisilni element države, političku akciju i vojnu silu kako bi ojačao moć, a to onda nije dovoljno za njegovo održavanje i vladavinu, bilo na nacionalnom bilo na međunarodnom planu.¹⁴

Hegemonija i protiv-hegemonija u međunarodnim odnosima

Razmišljanja o konceptu hegemonije u međunarodnim odnosima započinju sa shvatanjem da se održavanje ili promena postojećeg svetskog poretka ne mogu objasniti samo putem promena u rasporedu moći i anarhičnom prirodom međunarodnog sistema, već putem razmatranja širih društvenih procesa i odnosa. Zbog toga razumevanje stabilnosti i promene svetskog poretka u 21. veku nije moguće samo u

¹² Navedeno prema: Marina Kostić, „Institucije kao paradigme – paradigme u međunarodnim odnosima iz ugla 'Strukture naučnih revolucija' Tomasa Kuna” (osvrt), *Srpska politička misao*, god. 21, vol. 43, br. 1/2014, str. 285–291.

¹³ Ibid., str. 289.

¹⁴ Franziska Böhm, *Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory*, op. cit., p. 27.

kontekstu promene materijalnih aspekata moći, već i promena na nivou međunarodnih institucija, građanskog društva unutar država i preovlađujuće ideologije.

Za Roberta Koksa (Robert Cox), jednog od najznačajnijih teoretičara koji je Gramšijevu teoriju hegemonije primenio na međunarodne odnose, hegemonija na međunarodnom nivou nije samo poredak među državama, već širi poredak unutar svetske ekonomije, skup međunarodnih društvenih odnosa, sa vladajućim obrascem proizvodnje koji prožima sve zemlje.¹⁵ To je „struktura vrednosti i shvatanja o prirodi poretka koja nadahnjuje čitav sistem državnih i nedržavnih entiteta”.¹⁶ Ova struktura shvatanja i vrednosti se za većinu aktera sistema pojavljuje kao nešto što se podrazumeva, relativno je stabilna i neupitna i stvara utisak „prirodnog poretka”. Njena uloga je da održava i legitimiše postojeći poredak tako što postojeću konfiguraciju međunarodnih odnosa čini prirodnom i nepromenljivom.¹⁷ Po Koks, sukcesivne dominantne sile u međunarodnim odnosima (Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD) oblikovale su svetski poredak shodno svojim interesima, što nije samo odraz njihovih sposobnosti prisile nego i širokog konsenzusa koji su uspele da stvore povodom tog poretka – čak i među onima koje je on unazadio.¹⁸ Prema Koks, međunarodne organizacije su jedan od mehanizama kroz koji se univerzalna načela svetske hegemonije izražavaju i koje funkcionišu kao proces kroz koji su ustanove hegemonije i njegova ideologija razvijeni.¹⁹ Međunarodne organizacije su same proizvod hegemonskog svetskog poretka i sadrže pravila putem kojih se olakšava njegovo uspostavljanje. One ideološki legitimišu pravila svetskog poretka, vrše izbor elite iz država periferije i apsorbuju protiv-hegemonске ideje.

Konstituisanje stabilnog poretka je, po Koks, rezultat delovanja tri strukturalna faktora: dominantnih ideja, ustanova i materijalnih sposobnosti.²⁰ Hegemonски

¹⁵ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, in: James Martin (ed.), *Antonio Gramsci: Contemporary Assessments of Leading Political Philosophers*, Vol. IV, Routledge, London, 2002, p. 368.

¹⁶ Robert W. Cox, “Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: Reflections on the relevancy of Ibn Khaldun”, in: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 140.

¹⁷ Stephen Hobden and Richard Wyn Jones, “Marxist Theories of International Relations”, in: John Baylis et al. (eds), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2017, p. 136.

¹⁸ Navedeno pema: *ibid.*

¹⁹ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, *op. cit.*, p. 368.

²⁰ Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, in: Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair (eds), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996, p. 98.

poredak pri tom ne počiva odlučujuće na upotrebi ili pretnjama upotrebom sile već na pristanku onih nad kojima se vlada tako što se interesi intelektualne i moralne grupe prikazuju kao univerzalni, opšti interesi. Kako Koks navodi, faze relativne stabilnosti svetskog poretka se pojavljuju kada postoji hegemonija zasnovana na skladu u delovanju ova tri faktora: materijalnih sposobnosti, stvaranja kolektivne slike sveta i upravljanja poretkom kroz stvaranje institucija kojima se daje odlika univerzalnosti.²¹ Faze ne-poretka postoje onda kada nije uspostavljeno intelektualno i moralno vođstvo i kada postoji više aktera koji pretenduju da ostvare takvu poziciju stvarajući odnose stalnog sukoba za upravljanje odnosima moći u međunarodnom sistemu. U skladu sa Gramšijevim shvatanjem, i Koks posmatra svetsku hegemoniju kao spoljašnji odraz unutrašnje nacionalne hegemonije koju su uspostavile dominantne društvene klase. Hegemonija u međunarodnom sistemu nije nešto što je odvojeno, hegemonski poredak nije „drugi” poredak u odnosu na unutrašnji poredak hegemonu, već dominantni obrasci proizvodnje, kultura i društvene ustanove prožimaju čitav sistem. Takođe, kako Kiohejn i Naj u članku „Transnacionalni odnosi i međunarodne organizacije” navode, hegemonija na međunarodnom nivou predstavlja situaciju u kojoj je „jedna država dovoljno jaka da održi suštinska pravila koja rukovode međudržavne odnose, i voljna je da to uradi”.²² Sila koja je nakon Drugog svetskog rata, pa i Hladnog rata, bila voljna i videla interes u tome da određeni svetski poredak učini globalnim bile su Sjedinjene Američke Države.

Američka hegemonija: najstabilniji svetski poredak ili izvor svetske nestabilnosti?

U ovom delu rada razmotrićemo stavove o uspostavljanju liberalno-demokratskog svetskog poretka kroz razmatranje osnovnih poluga američke hegemonije – proširenja članstva i ciljeva međunarodnih institucija pod vođstvom Zapada i njihovog delovanja uključujući upotrebu sile, delovanje na unutrašnjem planu što je dovodilo do, s jedne strane, promene unutrašnjih režima putem politike proširenja kroz uslovljavanje, a s druge strane, do promene vlasti putem „obojenih revolucija” i širenjem liberalno-demokratske ideologije. Za SAD ova politika predstavljala je oslobađanje zarobljenih nacija, širenje slobode i demokratije, dok

²¹ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, op. cit., p. 366-367.

²² Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, “Transgovernmental Relations and International Organizations”, *World Politics*, Vol. 27/01, 1974.

je za Rusiju i Kinu ona značila pretnju i narušavanje osnovnih načela svetskog poretka, poput načela suvereniteta i nemešanja u unutrašnje stvari država. U oba slučaja pokazuje se njihov značaj za vršenje američke hegemonije i formulisanje rusko-kineske kontra-hegemonije.

Pravci ostvarivanja američke hegemonije nakon Hladnog rata, ukoliko imamo u vidu elemente hegemonije, najbolje su prikazani u Strategijama nacionalne bezbednosti SAD. Iako je isti princip sadržan u svim ovim dokumentima, ovde ćemo navesti primer Strategije nacionalne bezbednosti angažovanja i proširenja od 1994. godine, budući da je ona bila prva takva strategija tada novog predsednika SAD Bila Klintona (William Clinton) u uslovima neposredno nakon raspada SSSR-a. Širenje i unapređenje demokratije predstavlja jedan od ciljeva svih američkih strategija nacionalne bezbednosti koji se direktno povezuje sa ostvarivanjem vitalnih američkih interesa – očuvanjem teritorijalnog integriteta, stanovništva i načina života. Prihvatanje ostalih da slede SAD u ostvarivanju ovog cilja bilo je odlučujuće za stvaranje *američkog* svetskog poretka nakon Hladnog rata. Prvi element ove „strategije demokratije” je saradnja sa ostalim demokratskim državama kroz međunarodne organizacije a drugi korak je stvaranje „slobode” tamo gde bi to najviše pomoglo SAD-u, tj. u onim zemljama koje su od strateškog značaja za nju – kao što su npr. zemlje sa velikom ekonomijom, kritičnom lokacijom, nuklearnim oružjem, potencijalom da generišu velike količine izbeglica ka SAD-u ili njenim saveznicima.²³ Predviđeno je da se ovi ciljevi ostvare sprečavanjem svrgavanja demokratskih režima, integracijom novih demokratskih država u postojeće međunarodne organizacije i pružanjem pomoći ovim državama da jačaju građansko društvo, institucije tržišne ekonomije, borbu protiv korupcije i jačanje vladavine prava.²⁴ „Treba da težimo našim ciljevima kroz prošireni krug ne samo vladinih zvaničnika, već i privatnih i nevladinih organizacija”, u koje spadaju privatne kompanije, sindikati, grupe za ljudska prava, privredne komore i organizacije za nadgledanje izbora, navodi se u američkoj Strategiji nacionalne bezbednosti angažovanja i proširenja (1994).²⁵ Iz ovoga se jasno mogu videti načini uspostavljanja poretka kroz hegemoniju – međunarodne organizacije, organizacije građanskog društva i vladajuću ideologiju. Budući da se upostavljanje poretka posmatra i na pozitivan i negativan način, navešćemo pojedine dobre ilustrativne primere oba tabora.

²³ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, United States of America, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 12/12/2018, p. 19.

²⁴ Ibid., p. 20.

²⁵ Ibid.

U pozitivnom smislu, naglašavajući ulogu saglasnosti u stvaranju američkog liberalno-demokratskog poretka govori američki teoretičar Džon Ajkenberi (John Ikenberry), koji daje jedan od najboljih opisa uspostavljanja američke hegemonije nakon Drugog svetskog rata, shvaćene u neogramšijevskom smislu, kada kaže da „Sjedinjene Države nisu samo moćna država koja deluje u anarhičnom svetu. One su proizvođač svetskog poretka”.²⁶ Autor dalje navodi i da se, za razliku od imperijalnih sistema, američki sistem oblikovao u dekadama nakon Drugog svetskog rata kao otvoreni, konsenzualan i institucionalizovani poredak između velikih demokratija.²⁷ SAD su, pri tom, smeštene u centru ovog složenog liberalnog poretka koji je sagrađen oko pružanja bezbednosnih i ekonomskih kolektivnih dobara od strane SAD-a, uzajamno prihvaćenih pravila i ustanova i interaktivnih političkih procesa koji daje državama pravo glasa u funkcionisanju sistema. Liberalna politička arhitektura je, po njemu, sagrađena na vrhu zapadne bezbednosne zajednice koja je iz odnosa SAD sa drugim demokratijama otklonila opasnost od izbijanja rata i pretnji silom.²⁸ Liberalni poredak sagrađen nakon Drugog svetskog rata kroz dve strategije: prva je realistička, organizovana oko obuzdavanja, odvrćanja i održavanja globalne ravnoteže snaga, dok je druga liberalna, organizovana oko slobodne trgovine, demokratije i multilateralnih institucionalnih odnosa.²⁹ Prva strategija je, po njemu, završena sa raspadom SSSR-a a nuklearno odvrćanje nije više određujuća karakteristika postojećeg poretka ali ostaje odlika koja daje stabilnost u odnosima Rusije, Kine i Zapada. Ravnoteža snaga je održavana uz pomoć NATO-a i bilateralnih savezništava, poput onog sa Japanom i Južnom Korejom koja su nadživela kraj Hladnog rata. Ove alijanse dovele su i do visokog stepena integracije i saradnje između država Zapadne Evrope, Severne Amerike i severoistočne Azije i niza političkih i ekonomskih sporazuma.

Liberalna strategija teži da sagradi poredak na temelju institucionalizovanih političkih odnosa između integrisanih tržišnih demokratija. To su bretonvudske institucije, GATT, kasnije Svetska trgovinska organizacija, te Organizacija država izvoznica nafte, Severnoatlantski sporazum o slobodnoj trgovini, OECD i promovisanje demokratije u Istočnoj Evropi, Latinskoj Americi i Istočnoj Aziji. Tokom devedesetih godina minulog veka SAD su nastavile da sprovedu ovu strategiju.³⁰

²⁶ G. John Ikenberry, “Power and liberal order: America’s postwar world order in transition”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 5, 2005, p. 137.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., p. 138.

Po Ajkenberiju, i u atlantskom i u pacifičkom regionu strategija Džordža Buša (George H. W. Bush) bila je izgradnja savezništva i partnerstva oko zajedničkih vrednosti, tradicije, interesa i očuvanja stabilnosti, dok je Klintonova administracija pokušala da oblikuje posthladnoratovski poredak širenjem demokratije i otvorenih tržišta. Ono što je nastalo je liberalna verzija poretka u kojoj je demokratija pružila osnovu za globalnu i regionalnu zajednicu. Trgovina i priliv kapitala su viđeni kao sile političke reforme i integracije. U ovakvim uslovima SAD su mogle da predvode zapadne zemlje i da ostvaruju nacionalne interese sa pozicije moći tako da podstiču stvaranje međunarodne zajednice. Prema Ajkenberiju, američka moć nije destabilizovala svetski poredak; ona je pomogla njegovo stvaranje. SAD čini svoju moć sigurnom za svet, a zauzvrat svet se slaže da živi unutar američkog sistema, što rezultira time da je ovaj poredak najstabilniji i najprosperitetniji međunarodni poredak u svetskoj istoriji, zaključuje Ajkenberi.³¹ U formulisanju Ajkenberijevog modela vidljiv je uticaj Gramšijevog shvatanja hegemonije, odnosno značaja koje ono ima za poredak koji je formirala dominantna država u međunarodnom sistemu, naglašavajući saglasnost za vođstvo koju su ostali učesnici poretka dali SAD-u.

Nasuprot tome, postoji grupa autora koji u načinu stvaranja liberalno-demokratskog poretka predvođenog SAD-om kroz međunarodne institucije i demokratizaciju unutrašnjih režima država potenciraju aspekt stvaranja protiv-hegemonije. Protiv-hegemonija se stvara od strane aktera koji nisu bili uključeni u njegovo stvaranje i zbog toga su njegovo stalno širenje počeli da vide kao pretnju. Prema Ričardu Sakvi (Richard Sakwa), nakon Hladnog rata zapadni liberalno-demokratski poredak je samo proširen, čime nije došlo do nastanka „novog svetskog poretka”, već proširene atlantske zajednice i njenog poretka koji je Rusiju želeo da uključi samo pod neravnopravnim uslovima.³² Agenda proširenja hladnoratovskog zapadnog poretka zasnovanog na liberalno-demokratskoj ideologiji i međunarodnim institucijama predvođenim SAD-om došla je u sukob sa poslehladnoratovskom ruskom transformativnom agendom usmerenom na transformaciju blokovskih institucija i ideologije.³³ Sakva smatra da je, umesto da se definiše kao zajednički izazov, demokratizacija postala viđena kao „ideološka ruka ekspanzivnog sistema moći”, što je isprovociralo niz reakcija u Moskvi i na kraju rezultiralo usvajanjem politike otpora onome što se smatralo „hegemonskim sistemom moći” koji je uspostavljao svoje vrednosti ne kao opšte dobro, već kao deo jačanja njegove moći.³⁴

³¹ Ibid., p. 140.

³² Richard Sakwa, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, p. 5.

³³ Ibid. p. 6.

³⁴ Ibid., pp. 6–7.

Budući da u periodu od 1991. do 2008. godine nije uspevala da ostvari ovu transformaciju na bazi dogovora sa Zapadom, niti da zaustavi agendu proširenja u kojoj ona nije mogla da učestvuje kao ravnopravni partner, Rusija je pristupila strategiji stvaranja „alternativne hegemonije” stvaranjem alternativnih međunarodnih ustanova i nove „tradicionalne” ili „konzervativne” ideologije. Ova strategija postala je osnov za opstanak Rusije. Da sumiramo, nakon Hladnog rata američka agenda se fokusirala na promenu unutrašnjih uređenja država, njihovu demokratizaciju i stvaranje globalnih pravila, uz zadržavanje postojeće institucionalne strukture koja je ove procese olakšala, dok su ruski zahtevi za promenama bili fokusirani upravo na te međunarodne organizacije pod vođstvom SAD i Zapada, posebno NATO i EU, koje su bile viđene kao „čuvari” američke moći, kao i na očuvanje postojećih unutrašnjih režima.

O međunarodnim institucijama kao „instrumentalizovanim sredstvima” američke moći u stvaranju novog svetskog poretka govore i Đorđević i Trapara. Ovaj poredak po njima predstavlja „projekat hegemonije Sjedinjenih Država zasnovane na ‘univerzalnim’ vrednostima”.³⁵ Kroz prizmu ofanzivnog realizma Džona Miršajmera, autori daju primer kako su političke, bezbednosne, ekonomske i druge institucije instrumentalizovane za ostvarivanje novog svetskog poretka i navode da su one bile uspešnije u tome tokom devedesetih godina zbog većeg ruskog povlađivanja.³⁶ Za razliku od Ajkenberija, u ovakvim stanovištima težnje za uspostavljanjem novog svetskog poretka ili liberalno-demokratskog poretka predvođenog SAD-om vide se kao glavni izvori nestabilnosti ili ne-poretka.³⁷ Pored delovanja SAD kroz međunarodne institucije, autori navode da na uspostavljanju novog svetskog poretka rade i društvene i političke elite u državama čije zvanične vlasti odbijaju ovaj poredak, te nastoje da ih uklone i zamene kooperativnijim političkim akterima.³⁸

U pogledu ideologije, poslehladnoratovski „kraj istorije” označio je „završnu tačku ideološke evolucije čovečanstva”, tj. postizanje širokog „konsenzus(a) oko legitimacije liberalne demokratije kao sistema vlasti”, budući da je on pokorio sve dotadašnje rivalske ideologije poput fašizma i komunizma.³⁹ Pitanje „kraja istorije” je u stvari pitanje postojanja kredibilne ideološke alternative liberalnoj demokratiji.

³⁵ Branislav Đorđević i Vladimir Trapara, „Instrumentalizacija međunarodnih institucija u uspostavljanju novog svetskog poretka”, *Srpska politička misao*, god. 24, vol. 55, br. 1/2017, str. 29.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid., str. 30.

³⁸ Ibid.

³⁹ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York, 2006, p. xi.

U skladu sa neogramšijanizmom čvrstina ovog poretka ne zavisi samo od vojne i ekonomske snage dominantnih liberalno-demokratskih država i njihove upotrebe ili pretnje upotrebom sile, već i od toga da li postoji „alternativna hegemonija” koja bi u momentima krize, ponudila drugačiju vrstu vođstva ili pravila. Napad od 11. septembra 2001. godine na Svetski trgovinski centar mnogi smatraju napadom na simbole kapitalizma i kapitalističkog mondijalnog poretka. Subjektivni doživljaj međunarodne javnosti o SAD-u kao najmoćnijoj državi sveta, te njen „Rat protiv terora”, posebno rat protiv Iraka, značajno su doprineli opadanju stepena saglasnosti za američko vođstvo u svetu. Ovaj trend stvorio je krizu ideologija, koja je opasna jer stvara ogroman prazan prostor za druge vrste moći, ne samo islamskog fundamentalizma već i neprijateljstva koja postoje u zapadnom civilizacijskom krugu – poput onog prema strancima.⁴⁰ Jačanje ekstremne desnice u Evropi je jedan od pokazatelja tog trenda. Ponuditi alternativu sadašnjem poretku, uređenju proizvodnih i društvenih odnosa i vrednostima – a da to ne budu alternative destrukcije, isključivosti i nekog novog oblika fašizma ili religijskog fundamentalizma – središnja je tačka oko koje se grupišu protiv-hegemonske snage kojima ćemo se baviti u nastavku rada.

Ruska i kineska protiv-hegemonija: u potrazi za novim „novim svetskim poretkom”

Protiv-hegemonija Rusije, Kine i njima bliskih zemalja bazira se na pluralističkom viđenju multipolarnog međunarodnog sistema.⁴¹ Slično uspostavljanju hegemonije, protiv-hegemonija se etablira kroz međunarodne institucije, građansko društvo i ideologiju. Ilustrativan primer širenja protiv-hegemonije može se naći u poređenju koje je napravio kenijski predsednik Uhuru Kenijata (Uhuru Kenyatta) između kineskih ulaganja u infrastrukturu u Africi, zasnovanih na „konsenzusu i partnerstvu” Kine i afričkih zemalja, i prethodnih infrastrukturnih projekata kolonijalnih sila baziranih na „sili i nasilju” i protivnih želji domaćina.⁴² Ulaganje u infrastrukturu širom Evrope, Azije i Afrike, kroz kinesku inicijativu „Pojas i put” i ovladavanje tokovima kapitala samo je jedno od polja kojima se širi protiv-hegemonija.

⁴⁰ Erik Hobsbaum, „Opasnost od hegemonije”, *Nova srpska politička misao*, br. 4, 2002, Posebno izdanje: „Svet posle 11. septembar”, str. 144.

⁴¹ Richard Sakwa, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, op. cit., pp. 6–7.

⁴² „Why Is China Investing Billions in Africa?”, *Now This World*, 16 December 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=1HwxDxrKzMk>, 12/12/2018.

Zametak kinesko-ruske protivhegemonije nalazi se u Deklaraciji o multipolarnom svetu i novom međunarodnom poretku (1997) donetoj u nameri da se razvije partnerstvo dveju sila zasnovano na jednakosti i uzajamnom poverenju, a sa ciljem strategijske interakcije u 21. veku.⁴³ Novi međunarodni poredak je poredak zasnovan na načelima uzajamnog poštovanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta, uzajamnog nenapadanja, nemešanja u unutrašnje stvari, jednakosti i uzajamnog napretka, miroljubive koegzistencije i drugim univerzalno prihvaćenim načelima međunarodnog prava. Strane su izrazile zabrinutost zbog pokušaja da se prošire i ojačaju vojni blokovi – misleći na NATO koji je samo dva meseca kasnije na madridskom samitu u julu 1997. godine pozvao Mađarsku, Poljsku i Češku Republiku da se priključe – budući da ovaj trend može predstavljati pretnju bezbednosti pojedinačnim zemljama i uvećati tenzije na regionalnom i globalnom nivou. U Deklaraciji se zaključuje da su narodi svih zemalja suočeni sa izuzetno hitnim pitanjem o vrsti međunarodnog poretka u kojem će živeti u narednom veku.⁴⁴ Nema dileme da su Rusija i Kina prilikom formulisanja ovakve koncepcije delile strah od raspada i ugrožavanja teritorijalnog integriteta (Rusija od čečenskog separatizma i terorizma, a Kina od ujgurskog), kao i „obojenih revolucija” koje bi za cilj imale rušenje komunizma i komunističke vlasti, poput promena koje su se desile u Istočnoj Evropi tokom 1989. godine, i uostalom samom Peking u te godine. Zbog toga je utvrđivanje granica, borba protiv širenja vojnih blokova, islamskog separatizma i terorizma, kao i „obojenih revolucija” bila osnovna pokretačka snaga rusko-kineskog partnerstva i formiranja koncepcije svetskog poretka zasnovane na uravnoteživanju. Kako Rusija i Kina pridobijaju ostale za ovaj projekat? Odgovor leži upravo u protiv-hegemoniji tj. pridobijanju saglasnosti za njega stvaranjem alternativnih međunarodnih institucija, delovanjem na unutrašnjem društvenom planu država kompromitacijom liberalno-demokratskog poretka i osnivanjem i podrškom organizacijama građanskog društva (sindikata, naučne zajednice i dr.), kao i stvaranjem alternativne „konzervativne” ili „tradicionalističke” ideologije, čiji je deo i koncepcija multipolarnog svetskog poretka.

Na nivou međunarodnih institucija, od značaja je formiranje Šangajske organizacije za saradnju (ŠOS), Azijske banke za ulaganja u infrastrukturu, Organizacije dogovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB) i Evroazijske ekonomske unije (EEU). Sporazum sa Kinom o multipolarnom poretku je potpisan 1997. godine, kada je NATO doneo odluku o proširenju na tri zemlje Srednje Evrope, a 1996. Sporazum o jačanju poverenja u graničnim regionima sa Kinom, Kazahstanom,

⁴³ “Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, Moscow, 23 April 1997, www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm, 09/10/2018.

⁴⁴ Ibid.

Kirgizijom i Tadžikistanom (tzv. Šangajsku petorku). Nakon intervencije NATO-a u SR Jugoslaviji, Drugog čečenskog rata, povlačenja SAD iz Sporazuma o antibalističkim raketama i niza terorističkih napada u Kini i Rusiji, koje su izveli pripadnici islamističkih terorističkih i separatističkih grupa, Rusija i Kina su započele sa stvaranjem organizacione protivteže američkom sistemu saveza i institucija. Sa stvaranjem ODKB kao vojnog saveza 2002. godine težilo se sprečavanju daljeg širenja NATO-a na postsovjetskom prostoru budući da članice ovog Saveza ne mogu biti članice drugih saveza i da se na njihovoj teritoriji ne mogu stvarati strane vojne baze bez saglasnosti svih članica – što je bio poseban uslov Rusije. Takođe, Kina se fokusira na novonastale organizacije čiji je ona član, poput Šangajske organizacije za saradnju, koja ima veće finansijske mogućnosti za pružanje kredibilnog balansa i otpora američkim pokušajima promene režima putem tzv. obojenih revolucija, ekstremizma ili separatizma. Američko prisustvo nije poželjno, pa je tako zahtev SAD za statusom posmatrača odbijen 2005. godine, a njihove trupe raspoređene zbog sukoba u Avganistanu i Iraku napustile su iste godine Uzbekistan i Kirgiziju.

Za razliku od ODKB-a koji treba da predstavlja pandan NATO-u i sprečava njegovo dalje širenje i time ostvari ravnotežu u vojnim blokovima i ponudi alternativu bivšim sovjetskim republikama u ostvarivanju bezbednosti, EEU treba da predstavlja ekonomsku protivtežu i alternativu Evropskoj uniji. Prema Putinu cilj Evroazijske unije je da postane moćna nadnaconalna asocijacija sposobna da postane jedan od polova budućeg multipolarnog sveta.⁴⁵ Sa stvaranjem ovih organizacija države u ruskom bliskom susedstvu su morale da biraju da li će biti u ekonomskim institucionalnim vezama sa njima ili sa EU i NATO. Za neke države duboko povezane sa Rusijom poput Kazahstana i Belorusije izbor je bio lakši, dok za druge poput Jermenije, Moldavije, Gruzije i Ukrajine izaziva dodatne komplikacije.⁴⁶ Rusija je izabrala koncepciju stvaranja multipolarnog sveta zasnovanog na ravnoteži snaga i druge države su morale da izaberu da li su u hegemonskom ili protiv-hegemonskom taboru.

Na ideološkom planu Rusija je stavila do znanja da će se suprotstavljati „pokušajima da se teorije o ljudskim pravima koriste za vršenje političkog pritiska i mešanje u unutrašnje stvari država, uključujući i pokušaje da se tako destabilišu i svrgnu legitimne vlade”.⁴⁷ Prema Metjuu Saseksu (Matthew Sussex), Rusija je

⁴⁵ Navedeno prema: Mikhail A. Molchanov, "The Eurasian Economic Union", in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, p. 413.

⁴⁶ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, Oxford, 2017, p. 211.

⁴⁷ "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", 30 November 2016, Article 45, www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkB6BZ29/content/id/2542248,01/12/2018.

primenila taktiku načelnog usvajanja zapadnih normi i načela i potom njihove „reinterpretacije za instrumentalne potrebe”, koje se ogledaju u ostvarivanju ruske regionalne hegemonije i iskorišćavanju straha nedemokratskih režima od „obojenih revolucija” jer je Arapsko proleće pokazalo da SAD više neće tolerisati neliberalne režime i njihove lidere.⁴⁸ Ova „reinterpretacija” se vidi u sprovođenju vojnih intervencija na osnovu doktrine o odgovornosti za zaštitu u Gruziji i Ukrajini, jednostranom priznanju nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije, pominjući primer jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije, zahtevima za smenom režima u Ukrajini i Gruziji, vojnoj intervenciji u Siriji. Ruski narativ prilikom intervencija u Gruziji i Ukrajini (na Krimu) bio je identičan američkom – intervencija u gruzijskim provincijama Južnoj Osetiji i Abhaziji preduzeta je u skladu sa koncepcijom odgovornosti za zaštitu, sa ciljem humanitarne misije spašavanja civila od genocida koji bi mogao da počini gruzijski režim koji ih je vojno napao. Jedini način da se to ne ponovi je priznanje njihove nezavisnosti. Sličan narativ korišće je kasnije prilikom intervencije na Krimu, jedino što je ovde nezavisnost trajala jako kratko, budući da je bila neophodan korak ka ulasku u Rusku Federaciju. Pored toga, Rusija je intervenciju prikazala i kao da se izvodi na poziv nezakonito svrgnutog predsednika Ukrajine Janukoviča, koji se nalazio u Moskvi u egzilu, koji je pismo u kojem moli za pomoć Ukrajini uputio ruskim organima, a ambasador Rusije u Savetu bezbednosti UN ga pročitao na sednici ovog tela. Zatim Rusija je koristila NATO narativ korišćen za vreme bombardovanja SRJ i kasnije razloge za jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova i Metohije, navodeći da narod na Krimu ima pravo na samoopredeljenje izraženo kroz referendum. Zapad je predstavljen kao zaverenik koji putem smene režima hoće da zemlje u ruskom susedstvu natera na članstvo u EU i NATO i stane na put evroazijskim integracijama. Takođe, po pitanju intervencije na Krimu Putin je koristio i narativ samoodbrane, sličan onome koji su SAD koristile prilikom preemptivnog napada na Irak:

(...) ruska crnomorska flota je bila ranjiva na ovu regionalnu nestabilnost, koja je činila stratešku pretnju ruskoj bezbednosti i time je Rusija imala legalno pravo da se brani u skladu sa članom 51. Povelje UN.⁴⁹

Što se tiče delovanja na planu organizacija građanskog društva, Rusiji se pripisuje primena takozvane strategije hibridnog ratovanja ili Gerasimove doktrine od 2013.

⁴⁸ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 71, No. 5, 2017, p. 508.

⁴⁹ Kari Roberts, “The United States”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 248.

godine, po uzoru na model koji je SAD već koristio u Avganistanu i Iraku.⁵⁰ Čitav model polazi od toga da je zapadno javno mnjenje podložno dezinformacijama, društvenom manevrisanju i podrivanju autoriteta.⁵¹ Imitiranje narativa u stvari služi ukazivanju na to da je američki vrednosni sistem lažan i zasnovan na „dvostrukim standardima” i da samo predstavlja deo hegemonije Zapada koji time održava poredak. Narativ doprinosi kompromitaciji postojećeg poretka kako bi pridobili saglasnost za sopstvenu transformativnu agendu, odnosno kako smatra Sakva: „(i)zazov vrednostima je takođe izazov tipu hegemonije koji je uspostavljen nakon Hladnog rata”.⁵² Prepoznajući elemente sprovođenja američke hegemonije, Rusija je u Strategiji nacionalne bezbednosti od 2015. godine kao jedan od ciljeva istakla očuvanje „kulturnog suvereniteta” Rusije preduzimanjem mera zaštite ruskog društva protiv „spoljnog širenja ideologija i vrednosti” i destruktivnih informativnih i psiholoških uticaja, kontrolom u informacionoj sferi i prevencijom širenja ekstremističkih proizvoda, propagande nasilja i rasne, verske i međuetničke netolerancije.⁵³ U Konceptu spoljne politike Ruske Federacije (član 46), na primer, navodi se da će Rusija nastojati da osigura da svet ima objektivnu sliku zemlje, da će razvijati sopstvene efektivne načine da utiče na inostranu javnost i da će promovisati ruske i medije na ruskom jeziku u globalnom informacionom prostoru i pružiti im neophodnu vladinu podršku, kao i da je veće učešće ruske akademske i stručne zajednice u dijalogu sa inostranim ekspertima iz oblasti globalne politike i međunarodne bezbednosti jedno od područja razvoja javne diplomatije. Takođe, u okviru razvoja međudržavnih kulturnih i humanitarnih veza navodi se jača veza sa slovenskim zemljama i istaknuta posebna uloga saradnje sa organizacijama civilnog društva (član 45).⁵⁴

Za razliku od širenja demokratije promenom režima i „moralnom politikom” (*moralpolitik*), Rusija je ponudila model tzv. suverene demokratije.⁵⁵ To znači da će, za razliku od Zapada koji svoje delovanje koncentriše oko pojmova uslovljavanje i transformacija unutrašnjih političkih sistema država, Rusija težiti ka stabilizaciji

⁵⁰ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 353.

⁵¹ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 509.

⁵² Richard Sakwa, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, op. cit., p. 7.

⁵³ “The Russian Federation’s National Security Strategy”, 31 December 2015, www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf, 26/11/2018.

⁵⁴ “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, op. cit.

⁵⁵ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 508.

postojećih režima bez obzira na to da li su oni liberalno-demokratski organizovani ili ne.⁵⁶ Rusko delovanje je kontrarevolucionarno i, zajedno sa Kinom u okviru Šangajske organizacije za saradnju, usmereno na delovanje protiv „tri zla” – terorizma, ekstremizma i separatizma. Reč je o „zlu” koje navodno podstiču SAD zbog čega se teži ograničavanju i sprečavanju njihovog uticaja u regionu Centralne Azije. Saseks procenjuje da je ova ruska strategija uspeła da oslabi koheziju NATO-a, konsoliduje postsovjetski prostor, dovede do povlačenja SAD od održavanja poretka zasnovanog na pravilima i umanju popularnost zapadnih vrednosti, ali postavlja pitanje da li će to zaista dovesti do ostvarivanja ruske nacionalne bezbednosti.⁵⁷ Naravno, polazeći od ruske percepcije glavne pretnje o kojoj smo pisali, a koja se od 1997. godine sve više vezivala za američko unilateralno delovanje i upotrebu sile od strane NATO-a tj. težnju SAD da imaju globalnu vladavinu, može se reći da je rusko-kineska strategija uspeła da umanju ovu pretnju i krene putem stvaranja svetskog poretka zasnovanog na ravnoteži moći.

Zaključak: transformacija ili revolucija kao rešenje krize vladajuće paradigme?

Džozef Naj u *Budućnosti moći* navodi izjavu američkog sekretara odbrane Roberta Gejtsa od 2007. godine u kojoj je pozvao vladu SAD-a da uloži više novca i napora u instrumente meke moći, uključujući diplomatiju, ekonomsku pomoć i komunikacije, zato što vojska sama po sebi ne može da brani interese Amerike širom sveta.⁵⁸ Isto tako, postojeći liberalno-demokratski poredak zasnovan na američkoj hegemoniji se ne može promeniti jedino ako se ograniči sila dominantne države, već i se dovede u pitanje njena ideološka pozicija na međunarodnom nivou, što bi značilo stvaranje protiv-hegemonističkog bloka – sa jakom materijalnom bazom i novim intelektualnim vođstvom unutar građanskog društva, u kojem se preovlađajuća paradigma (hegemonija) podriva i omogućuje njegova zamena novim „istorijskim blokom” (Gramši).⁵⁹ Stvaranje ovog bloka nastaje obuzdavanjem

⁵⁶ Maria Raquel Freire, “The Shanghai Cooperation Organization”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 401.

⁵⁷ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 500.

⁵⁸ Joseph S. Nye, *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011, p. 9.

⁵⁹ Marina T. Kostić, „Marksističke teorije međunarodnih odnosa na početku 21. veka”, *Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 297.

hegemonu u međunarodnim institucijama ili stvaranjem alternativnih institucija u kojima ne postoji učešće hegemonu, delovanjem na nivou građanskog društva i novom ideologijom. Moguće pravce razrešavanja ove krize vladajuće paradigme naveli smo u teorijskom uvodu rada pozivajući se na Kunovu *Strukturu naučnih revolucija* prema kojoj se ona može rešiti transformacijom vladajuće paradigme ili njegovom promenom tj. revolucijom, odnosno slično naučnoj revoluciji kada nakon otkrića nepravilnosti u vladajućoj paradigmi tj. nemogućnosti da razreši novonastale probleme ona biva zamenjena novom.

U sklopu ove krize vladajuće paradigme i stvaranja protiv-hegemonističkog bloka na međunarodnom planu formirane su različite inicijative i strateški savezi koji za cilj imaju stvaranje pluralističkog multipolarnog svetskog poretka u kome postoje jasne razlike između unutrašnjeg i spoljašnjeg, domena isključive državne nadležnosti i domena nadležnosti spoljnih aktera. Neki od njih su BRICS, ŠOS, ODKB, EEU, Azijska banka za ulaganje u infrastrukturu i sl. Nastale su kao odgovor na liberalne vrednosti, njihovo širenje kroz organizacije građanskog društva i vladajuću liberalno-demokratsku paradigmu koja ove granice briše navodeći značaj odgovornosti države za zaštitu sopstvenog stanovništva tj. dužnosti međunarodne zajednice da reaguje u slučajevima kada država svoju ulogu ne ispunjava. U pogledu nemešanja, hegemonika i protiv-hegemonika pozicija se mogu predstaviti tako da SAD kao hegemon teži da se meša u unutrašnja pitanja svih drugih, a da se pri tom niko ne meša u njegove unutrašnje stvari, dok za protiv-hegemoniju važi situacija u kojoj ne postoji mešanje bilo koje zemlje u unutrašnje stvari bilo koje druge države, već se radi o uzajamnoj koordinaciji aktivnosti. Pomenućemo ovde i treću vrstu mogućeg odnosa prema pitanju nemešanja, a to je poredak u Evropskoj uniji po kome postoji „uzajamno mešanje” tako što se na nadnacionalnom nivou donose propisi koji se zatim primenjuju u unutrašnjim uređenjima država članica. Ovakav pristup tokom vremena je ojačao protiv-hegemoniku paradigmu i u samoj EU što se ogleda u procesu resurvizacije i bunta protiv briselske elite i njenih odluka težeći promovisanju koncepta konzervativne umesto liberalne demokratije. To pokazuju zahtevi zemalja Višegradske četvorke poput Mađarske i „udar” na ono što bi bio simbol hegemonskog poretka poput obrazovnih institucija finansiranih od strane fondacije Džordža Soroša (George Soros).

U ovom istraživanju smo ukazali na odnos hegemonije i oblikovanja i promene svetskog poretka. U prvom delu rada ukazano je na to kako je američka hegemonija doprinela širenju liberalno-demokratskog, postmodernog svetskog poretka, a u drugom kako je to dovelo do stvaranja protiv-hegemonskog bloka ili paradigme okupljenog pre svega oko koncepta multipolarnog sveta Rusije i Kine, koji na kraju treba da dovede do prevlasti ovog koncepta. Ukazano je na to koji su osnovni instrumenti pomoću kojih se uspostavljaju i održavaju hegemonija i protiv-

hegemonija – međunarodne institucije, organizacije građanskog društva i ideologiju. Današnji svetski poredak nalazi se u previranju između zastupnika ovih dveju koncepcija, a njegova konsolidacija zavisice od toga u kojoj meri će one uspeti da obezbede saglasnost ili pristanak za sopstveno viđenje buduće organizacije sveta, a ne samo od materijalnih kapaciteta koji svakoj od ovih strana stoje na raspolaganju.

Bibliografija

- Böhm, Franziska, *Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory*, Lund University, Lund, 2018.
- Cox, Robert W., "Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: Reflections on the relevancy of Ibn Khaldun", in: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, pp. 132–160.
- Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", in: Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair (eds), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 85–123.
- Cox, Robert W., "Gramsci, Hegemony and International Relations", in: James Martin (ed.), *Antonio Gramsci: Contemporary Assessments of Leading Political Philosophers*, Vol. IV, Routledge, London, 2002, pp. 357–372.
- Đorđević, Branislav i Trapara, Vladimir, „Instrumentalizacija međunarodnih institucija u uspostavljanju novog svetskog poretka", *Srpska politička misao*, god. 21, vol. 55, br. 1/2017, str. 29–55.
- Eagleton, Terry, *Ideology*, Routledge, London, 2014.
- Freire, Maria Raquel, "The Shanghai Cooperation Organization", in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 400–409.
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York, 2006.
- Hoare, Quentin and Nowell Smith, Geoffrey (eds), *Selection from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, The Electric Book, London, 1999.
- Hobden, Stephen and Wyn Jones, Richard, "Marxist Theories of International Relations", in: John Baylis et al. (eds), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 129–143.

- Hobsbaum, Erik, „Opasnost od hegemonije”, *Nova srpska politička misao*, br. 4, 2002, Posebno izdanje: „Svet posle 11. septembar”, str. 141–145.
- Ikenberry, G. John, “Power and liberal order: America’s postwar world order in transition”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 5, 2005, pp. 133–152.
- Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., “Transgovernmental Relations and International Organizations”, *World Politics*, Vol. 27, No. 1, October 1974, pp. 39–62.
- Kostić, Marina T., „Institucije kao paradigme – paradigme u međunarodnim odnosima iz ugla ‘Strukture naučnih revolucija’ Tomasa Kuna” (osvrt), *Srpska politička misao*, god. 21, vol. 43, br. 1/2014, str. 285–291.
- Kostić, Marina T., „Marksističke teorije međunarodnih odnosa na početku 21. veka”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, No. 2–3/2017, str. 285–308.
- Matić, Milan, Milan Podunavac, *Politički sistem: teorije i principi*, drugo izdanje, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1997.
- Molchanov, Mikhail A., “The Eurasian Economic Union”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 410–420.
- Nye, Joseph S., *The Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011.
- Pratt, Nicola, “Bringing Politics Back in: Examining the Link between Globalization and Democratization”, *Review of International Political Economy*, Vol. 11, No. 2, May 2004, pp. 311–336.
- Roberts, Kari, “The United States”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 237–253.
- Sakwa, Richard, *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.
- Sussex, Matthew, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 71, No. 5, 2017, pp. 499–515.
- Toal, Gerard, *Near Abroad – Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

Dokumenti

- “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, United States, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 12/12/2018.
- “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 30 November 2016, www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248, 01/12/2018.

“Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, Moscow, 23 April 1997, www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm, 09/10/2018.

“The Russian Federation’s National Security Strategy”, 31 December 2015, www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf, 26/11/2018.

“Why Is China Investing Billions in Africa?”, *Now This World*, 16 December 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=1HwxDxrKzMk>, 12/11/2018.

Marina T. KOSTIĆ

WHOSE HEGEMONY? THE WORLD IN THE CONTEXT OF COMPETITION FOR THE NEW GLOBAL RULE

Abstract: The subject of this article is the relation between hegemony and the world order in which hegemony (understood as leadership of a certain country or group of countries through the consent of others), and not a mere change of balance of power, represents a key for the change of the world order (understood as establishing a new leadership and rules in the world). This means that changes in the distribution of power do not necessarily mean the change of the existing world order, i.e. leadership and rules of conduct in international relations, but that this requires counter-hegemony too, which can be described as the collapse of the foundations on which the existing consent for leadership and the world order is based upon and creation of the foundations of a new world order. This means a criticism of the existing liberal-democratic paradigm, its crisis and establishing of a new paradigm of international relations, as well as the attitude towards the domestic affairs of the countries. Just as the engagement of the United States after the World War II and then after the Cold War represented the establishment and expansion of American hegemony, the activities of Russia and China today can be best understood and seen through the concept of counter-hegemony. It includes three elements: the desire for reform of those international institutions that still maintain US hegemony and/or the creation of new ones in which there is no US participation; working with elements of civil society such as non-governmental organizations, scientific and other expert organizations, the media and churches; as well as the prevalence of different principles regulating international relations (multipolarity and noninterference in domestic affairs instead of global leadership and interventionism under the guise of responsibility to protect and democracy promotion). We approach this issue within the framework of neo-Marxist, precisely neGramscian, theoretical perspective on international relations, and use literature review and content analysis as research methods.

Key words: hegemony, counter-hegemony, power, international institutions, world order.